

Г. Б. 6
403

ДРУШТВО

ЗА ЕКСПЛОАТИСАЊЕ ПАТРИОТИЗМА

КОД НАРОДА

НА

БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

ОД

Шумадинца.

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

1892.

ЦЕНА 30 ПАРА ДИН.

Л. б. б
403

10 = 2883073
Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović
БЕОГРАД

ДРУШТВО

ЗА ЕКСПЛОАТИСАЊЕ ПАТРИОТИЗМА

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 45411

КОД НАРОДА

НА

БАЛКАНСКОМ ПОЛУОСТРВУ

ОД

Шумадинца.

БЕОГРАД

ШТАМПАРИЈА НАРОДНЕ РАДИКАЛНЕ СТРАНКЕ

1891.

Друштво за експлоатисање патриотизма код народа на Балканскоме полуострву

од

Шумадинца

Од неког времена нешто је учестала по новинама вика на неке наше дипломатске заступнике у иностранству, па и на неке консуле у Турској. Та повика управила је у главном оштрицу своју на г. Владимира Карића консула у Скопљу. У последње време та се повика поновила; неколики листови, међу њима чак и они шаљиви, као на дати сигнал, грабнули су и опет на овога господина, као из једнога грла. Сви су тражили да се он из Скопља дигне. Неки од њих толико су се у овоме правцу ангажовали, да су, као што сами веле, слали своје изасланике и самоме дотичном министру, и хвалили се по том како им је с његове стране обећано, да ће се г. Карић из Скопља дићи.

Ако се не варамо тако се хвалио баш сам, познати, велики лист „Народна Воља.“

У колико се сећамо, противу лањских испада, чињених противу г. Карића, он се сам бранио и, као што је опште мишљење било, бранио се с успехом. Ове године не видимо га да се брани, и познајући његову срчаност, он нас, право да кажемо, својим ћутањем изненађује. Да ли је капитулирао, или се уморио, или му, може бити, достојанство, или баш и положај, не допуштају да оваким поводом сам о себи говори?

Сва су ова питања умесна, али нису толико важна, да би се њима, овим путем, ваљало забављати. То су чисто питања лична, и њих ради ја не бих потегао пера, па да би на мегдану стајао и какав знатнији човек од г. Карића. Мене у целој питању занима друго нешто, на име: по видноме мали повод а велика дрека а друго, периодично понављање те дреке противу г. Карића. Ови, овако организовани испади противу овога човека јављају се увек пред сазив Народне Скупштине, и то је управо и главно што нам је дало повода за размишљање и за испитивање узрока овој појави.

Ми мислимо да узрок потезању тако велике силе не може бити један чиновник тако средњега ранга већ нешто друго, а држали смо да читаоцима неће бити на одмет, кад им резултате нашег истраживања правога узрока изнесемо.

* * *

Људи су од вајкада појмили важност удружења и организације. То је из прва било, може бити, пре по некоме нагону; али на извесноме, вишем, ступњу развита и уљудности, нагону саме придружила се и свест људска о потреби удружења и организације. Ну пошто нема идеје и начела које не би било употребљено на зло, тако је исто и са удружењем и организацијом. И једно и друго јавило се ради добра људског, у почетку, али се у току времена дешавало да се окретало баш противу самога друштва. Из бележака по новинама, које се по кад и кад доносе, читаоци су без сумње могли видети како се по цивилизованоме западу чак и лопови удружују, и како се, неки пут, више таквих друштава састављају у читаву, међународну, организацију, имајући шта више и саме своје филијале по већим европским престоницама. Ну ни страна Европе на којој ми живимо није без таквих појава друштвених. Није то тек од јуче да и на нашој страни има једна дружина овакога рода, добро организована и са неколиким филијалима, од којих су главнији у Београду и Софији. Ми смо ту дружину и њену организацију добро проучили, и ако читаоци ове ретке до краја прочитају, држимо у тврдо да ће се уверити, да им није било на одмет што су се са тим друштвом и сами боље упознали.

Није никоме непозната ствар, како је Балканско полуострво још од најдавнијих времена било поприште најразличнијим пропагандама. Наша, на прилику, сама народна историја развила се под несумњивим утицајима двеју вековних пропаганда: и културних, и верских, и политичких, које су своје главне станице имале у Риму, на западу и у Византији, на истоку. Верским пак и политичним пропагандама прошлих векова придружила се у другој половини овога века и пропаганда народносна. Географски опет положај Македоније и за тим, њен етнографски мозајик, дали су изобилно погодаба, под којима су се у овоме крају Српске Земље све оне пропаганде: и верска, и политична, и народносна најинтензивније развиле. Према томе није никакo чудо, што се у Македонији, посред њенога доброг, вредног, мирољубивог и поштеног становништва, у току дугога времена, створио читав један staleж, који од тих пропаганда живи као од заната; који их експлоатише било једну по једну, на изменце, било и све заједно, у једно исто време.

Како изгледају људи тога чудноватог staleжа? без сумње ће занимати читаоце да га познаду.

Ти људи, пре свега живе по начелу: *ubi bene ibi patria mea*, и по томе: **они су без отаџбине!**

Они су, неки, порекла грчког, неки српског, неки влашког, бугарског, јерменског, турског или

арбанашког; неки су бастарди свих ових раса; многи пак међу њима не би о своме пореклу могли, ни поред најбоље воље, никаква рачуна дати.

Они су сви, тумарајући овамо онамо, научили натупати по неколико језика; сваки вам, управо, разбира све језике Балканскога полуострва и ако ни једним не говоре честито. Отуда су они и **без народности**; отуда они, без икака савлађивања и напрезања, бивају, данас одушевљеним Бугарима; сутра, тако исто, одушевљеним Србима; прекосутра, не мање, одушевљеним Грцима, Власима и т. д.

Они су сви, тако исто и **без вере**; с тога им је тако исто, ни оком не тренувши, лако њоме и преврнути.

Сваки од њих има читаву збирку пасоша: и грчки, и турски, и српски, и влашки и бугарски; они се тим пасошима служе како им кад устреба. Не зна им се дакле не само ни отаџбина, ни народност, ни вера, него се **не зна ни чији су поданици!** И заиста они никаком: ни цару ни краљу ни порез не плаћају нити му под стег иду. У Турској су многи од њих из нуфуза као умрли избрисани, док се у другим земљама нису никад уписали. Они су, дакле, некако, латентно, становништво Балканскога полуострва.

Ето какви су елементи онога сталежа из кога је састављена дружина коју поменусмо у почетку ових редова; дружина која је себи ста-

вила за циљ: *експлоатисање патриотизма разних народа на Балканском полуострву* а поглавито патриотизма Срба и Бугара, и која је тога ради установила своје главне филијале у Београду и Софији.

Рекли смо мало час, да овај **сталез** чини латентно становништво Балканског полуострва, али сваки би се преварио који би мислио да чланови његови према својој покретљивости, не би никад могли чинити делове какве било организације. На против баш, лични материјални интерес унео је у њихове редове такву организацију, да јој се ништа више пожелети не може. Фармасонска светска организација није ништа према њиховој. Сви ти људи, ма са кога краја Балк. полуострва били, познаду се да су „патриоте“ после разговора од две три речи, и ако се дотле никад ни видели нису. И међу њима, тада, нема више тајне. Кажите ма коме од њих ма што, најповерљивије, и закуните га оним што мислите да му је најсветије да чува то као највећу тајну: што сте га тврђе заклињали и што вам се више клео да ће тајну чувати, у толико ће, одвојивши се од вас, трчати брже да тајну каже првоме „патриоти“ кога буде срео. Тако је код њих јака заједница и са њом интимитет им!

Ове „патриоте“ имају читаву хијерархију и рангове у својој организацији. Има их међу њима који раде на велико: као предузимачи; има их и потпредузимача; па има их који раде и на надницу.

Они се, свуда, узајамно потпомажу. Ако неко остане без „патриотскога“ посла, неће скапати од глади; дружина ће га прихватити и издржавати из какве било резерве.

Они имају и своје уходе и извиднице. Турмарајући свуда, с краја на крај Балканског полуострва, све по послу „патриотскоме“, они су нашли начина да се посвете у све тајне разних, истински патриотских, друштава, свих народа на њему.

И сама друштва уметничка, књижевничка, радничка и друга они не обилазе. И тамо нађу они начина да се увуку и да се послуже њима као оруђем за своје циљеве. Ну друштва такога рода, као што су: Др. Св. Саве, Велика Србија, Св. Кирил и Методије, Браство, тајанствени Силогос атински и т. д. главна су њихова оруђа и извори на које они сисају материјална средства за своје издржање. С тога таква друштва нису никад без ових „патриота“. Они, највише пута, ухвате бар по једно место и у одборима њиховим, с правом, које даје људима познавање дотичних крајева и могућност потребног обавештавања.

Изасланици друштва за експлоатисање патриотизма залутају неки пут и на само, сирото, Цетиње, али стигну богме, те још како, и до Москве и Петрограда. Путовима, који су нама обичним смртним просто недостижни, ну који су њима изванредно добро познати, они долазе у додир

и са многим, веома знатним и високо ситујираним, личностима, па чак и онима првога реда. Они, каткад, допру и до главара црвених па изађу и пред сам престо. Имајући читаве збирке мјухура они вам, док оком тренете, могу њиховим волапиком саставити и са небројено мјухура мјухурисати какву хоћете молбу. Истерајте их на једна врата они ће доћи на друга; истерајте их понова они ће вас дочекати пред вратима; отерајте их и одатле они ће вам прићи кад сте у шеталишту или где било где не смете бити неучтиви да га отерате. Они су дрски, неуморни и људи који се нивад не муте. Ваш цеп тако их за вама води као месец месечаре.

За човека који је имао посла са овим људима, они имају тип, који се издаје и мимиком, и гестима, и начином којим улазе у разговор и самим говором. Врло често, под маском простог македонског печалбара, ви видите пред собом најпрепреденијег шерета каквога сте икада у вашем животу видели. Каквих дивних примерака има само Београд да покаже! Они су постали већ нецокретни намештај извесних кругова и локала. Ну о њима други пут, засебно.

Агенти и емисари овога друштва за експлоатисање патриотизма шију непрестано између главних друштвених станица: између Београда и Софије. Они јуре тамо и овамо, некад појединце, некад гомилама; некад тајно а некад демонстративно јавно: како стратигија или тактика главнога одбора захтевала буде. Некада се од дотичних

власти навлаш ухватити даду, а некада им се баш навлаш и предају. Дотле иде њихова препреденост!

Имајући сав потребан алат и спрему, они, и тамо и овамо, на све могуће начине и под најразличнијим маскама, празне и пљачкају касе патриотских друштава и других фондова. Тиме они истерују свој „борч“ и дају потпредузимачима и предузимачима, који су у главном одбору.

Они, више пута, измамљују новац чак и претњом. Ако не даду у Београду они прете Софијом; ако не даду у Софији они прете Београдом. Кад, неки пут, нема ни тамо ни овамо а они прете са Турцима: они онда постају „преподаватељима“, што у службеном језику друштва значи: денунцијант. И то им средство готово никада не омаши.

Они нађу пута и начина да своје маневре и репресалије врше и преко новина, како софијских тако и београдских.

* * *

Из овога колико смо до сада казали о овоме племенитом друштву, о његовим циљевима, о мотивима који га покрећу на рад и о начину којим долази до својих циљева, читаоци ће, кад то све доведу у везу са положајем једнога консула у Македонији, назрети: шта значи у ствари она дрека по неколиким београдским листовима, наперена противу г. Карића у Скопљу. Али, онет

велимо не ради г. Карића већ ради саме ствари, ми идемо да мотиве тој дреци још боље објаснимо.

Ми читамо Софиске новине и знамо да се и у њима име г. Карићево, било у нарочитим дописима било у notiцама, почешће помиње. Па како се помиње питаћете? Помиње се с огорчењем као име најстрашнијег српског пропагандисте. То је у њиховим очима неки нови Милош Милојевић. Међу тим, по неколиким београдским новинама, ми видимо да се његово име помиње с истим огорчењем али као име издајника српске мисли; као човека који говори да тамо где он живи нема Срба; који тера и јури „патриоте“, који иду тамо да за српство раде и да се жртвују.

Шта сад мислите читаоци, да ли је могућно да је наш консул таква једна дуалистичка природа, или волшебник, који се једнима овако а другима онако у један исти мах представља? Није заиста могућно, али тек да се на овога човека диже држава са обе станице овога друштва ипак је чудновато, и требало би да се објасни. Заиста, и објашњење је за посвећенога врло лако. Та повика с обе стране просио је једна тактика друштва за експлоатацију патриотизма. Они који на г. Карића вичу из Софије, они исти вичу на њ и у Београду, по београдским новинама: само су улоге подељене. У Софији они се деру да би бугарску владу и бугарска патриотска друштва поплашили његовим, тобожњим, радом

агитаторским, те да би и влада и друштва на-
стали мало живље истресати своје касе у њи-
хове „патриотске“ цепове. У Београду пак деру се,
како, због нерада г. Карићева, бугарска про-
паганда живо напредује и како би тамо требало
наместити другога који би, разуме се, просипао
рушпе и дукате на „патриоте“, да би је они
могли сузбијати. Јер, наравно, ништа не иде без
њих и без „борча.“

Знамо, рећи ће неки читалац, да је заиста
могућно да је сва она дерњава тактика онога
друштва, али за што се не виче на друге кон-
суле у Македонији већ само на њега? И на
то смо у стању одговорити. Пре свега од не-
куда се међу „патриотима“ пронео глас, како
су г. Карићевим настојавањем пресахнули неки
извори, из којих су они печалили печење и
пиво којим се госте по београдским ресторанима,
презриво гледајући на оне своје сународнике који
су толико луди да зарађују свој хлеб врхајући
се по цичи, врућини и мењави као: калдрмције,
дунђери, млекације, алвације, сакације и т. д.
Друго, г. Карић је у Скопљу, на једноме глав-
ном друму и не далеко од границе наше, па они
пролазећи туда већ и с тога што морају проћи нису
у стању од њега ништа да искамче, јер не смеју
ни да му се приближе. А они се никад никоме
без „требовања“ и не приближују. Треће, једна
станица друштва за експлоатацију патриотизма,
и ако подређенога значаја, находи се и у Врањи,
те бива, може бити, да је почешће фроасира хлад-

ноћа г. Карићева на спрам ових самозваних спаситеља српства.

Али да се прођемо г. Карића. Он као и сваки човек може имати и својих погрешака, па чак и крупних, и да га пустимо нека га „патриоте“ смакну с овога света. Али се они не задовољавају само том жртвом; јер њима требају хекатомбе жртава, да би се зајазили. Јер, бацајући се каменом на г. Карића они се нису устручавали ни тога, да буду „преподаватељи“ сиротних Македонаца; јер они их беде бедом, најстрашнијом, која може снаћи једног Отоманског Србина, а на име, како они, да би одбили бугарску пропаганду иду да шурују и да раде заједно са српским консулима. Ви који нисте прочитали 251 број „Народног Дневника“ од прошле године, узмите молим вас и прочитајте га; а ви који сте читали узмите га и прочитајте га још једном. Ви ћете тамо видети да они, што се крију под именом „Србин из Старе Србије“, пишући онако грозне денунцијације, и они, који те денунцијације штампају, нису више људи већ људождери. Они су огладнели и не ужасавају се више ни људскога мяса! Толико им је осећање убијено и памет помрчала!

Тајтика је ових људи у осталом, у овоме тренутку та: Скупштина је на прагу и није немогућно да се успе ако се само Скупштина њиховим рекламацијама заинтересује. Така је иста дрека надавана била и у очи скупштинског сазива 1890 и 1889 године. Они су у слепилу

заборавили да тактику своју сакрију, јер у 251 броју „Народног Дневника“ стоји од речи до речи и ово: Има већ година дана како су на јавност почеле да избијају ствари и т. д. што значи просто: пред сазив Скупштине и т. д.

Они су без сумње наши већ и кандидата на место г. Карићево; може бити да је то главом баш сам „смеони путник“ г. Ђурчић; а може бити да је неко и од његових колега журналиста — дипломата, који у савезу са „патриотама“ ударајући у жицу „српске идеје“ мисле да остваре своје аспирације. Треба показати Скупштини да садашња влада није достојна поверења у погледу вршења задатка „српске идеје“, кад трпи на консулским местима такве људе као што је г. Карић, нови Вук Бранковић. А кад једном влада приморана буде да жртвује г. Карића и он повуче ногу, онда ће бити доста консулских места, онда ће на ново оживети пресахнути извори, из којих ће се „патриоте“ чајирити моћи.

* * *

Да бисмо доказали да нама овим врстама није стало до тога да бранимо г. Карића, који је у доста прилика показао да се сам одлично бранити уме, ми ћемо се још само за часак задржати при њему, и то ради онога, што му пребацују, да је казао како у Гостиварском крају нема Срба. После ћемо прећи на то да изнесемо конкретне случаје, којима ћемо показати како је друштво за експлоатацију патриотизма

својом бесавесном дреком наносило штете нашем народу у суседној нам Отоманској царевини.

Беде г. Карића да је казао како у Гостиварскоме крају нема Срба. Истина они не казују ни кад је ни где је г. Карић то казао, али ми имамо могућности да оверимо, да ли је г. Карић то могао казати. Г. Карић је писац монографије „Српска Земља“ која је изишла још 1882 год. и у којој је први пут у нашој књижевности описана сва земља, на којој наш народ живи. Сва данашња генерација наша учила је познати Српску Земљу из ове г. Карићеве књиге, уз ту монографију приложена је и карта, на којој су обележене границе српскога елемента, и у тим је границама, подалеко од краја им, и горњи Вардар, у коме је Гостиварски крај. У колико нам је познато г. Карић је написао: Земљопис Српске Земље и Балк. полуострва за основне школе и Земљопис за средње школе; и у тим делима његовим, из којих се кроз потоњих десет година сва наша омладина учила познавати Српску Земљу, ми нисмо видели да је он границе тој Српској Земљи сузио. Ми имамо, на послетку, и његову „Србију“ која толико части чини српској књижевности, уз коју је приложена етнографска карта Српске Земље, па и на њој смо видели да је Гостиварски крај српски. Да ли је дакле могућно да је писац „Српске Земље“ и „Србије“, који је у погледу распрострањења Срба отворио очи читавој нашој генерацији сам своје очи за-

творио пред фактима, које је у садањем положају свом, тако рећи, опипати морао, и данас, кад су и сама научна испитивања туђинаца почела обарати старе претпоставке „летећих етнографа“ о Бугарштини Македоније; данас, кад сама наука, отворено и без предрасуда, тера пропаганду пред Европом у корист српскога живља? Не, то се не може веровати! То не могу веровати ни сами они људождери из друштва за експлоатисање патриотизма. Они могу то само говорити и то онда кад им свест о поштењу са свим помрча.

Ми имамо пред собом дело : Griechenland, Makedonien und Süd-Albanien, које је изишло 1888 год. и које је написао Anton Tuma K. K. Oberst у аустриској војсци. У том делу на страни 215 стоји написано ово :

„In Makedonien wohnen die Serben, theils in der grossen Ebene von Monastir, theils im Wardar - Thale und zwar besonders kompakt im Thalbecken „Tetovo“; auch kommen sie sporadisch bis in die Nähe von Saloniki vor, wo sie aber stets gleichzeitig mit anderen Nationalitäten zusammenwohnen.“ (У Македонији живе Срби, дѐлом у пространоме пољу Битољском, дѐлом у водопаћи Вардарској, а нарочито јако збијено у пољу Тетовском; разређено пак долазе чак и до пред Солун, где живе увек помешано са другим народима).

Тако говори један аустриски пуковник, који је без сумње био у оној групи аустриских офи-

цира, која је на лицу места прибирала материјал за карту Балканскога Полуострва, издату војним, географским институтом у Бечу. Говорећи то он нарочито помиње Тетовско поље у коме су и Тетово и Гостивар и каже изреком, да тамо живе Срби и то збијено. Па сад и да претпоставимо да г. Карић у своје време није знао то што један аустриски пуковник износи, да ли се може замислити да он, бавећи се, као што је познато, географијом и етнографијом Српске Земље, није имао у рукама Антона Туму, и да је, имајући га, покушао да обори његово тврђење? Нека на ово одговоре читаоци сами који су читали ма што од списа г. Карићевих. У оне који су што читали не можемо, извесно је, рачунати уреднике и сараднике „Српске Заставе“, „Народног Дневника“, „Народне Воље“, „Малога Листа“, и других проблематичних листова, удружених са друштвом за експлоатисање патриотизма, који никад ништа не читају, и који се и иначе одликују одсуством свих племенитијих осећања и побуда.

* * *

Говори се често о српској пропаганди у Турској и, обично, тоном незадовољства, што се она не води са довољно збиље. Кад се пак са људима, који о томе говоре, упустите дубље у разговор, ви онда видите да се они налазе у густој магли, гледајући на одношаје у Македонији и на наше аспирације. Ни један вам неће

умети одговорити на питања о томе: докле допиру Срби; како су међу њима распрострајени други народи; докле би који желео да се наш утицај рашири, пошто он свакојако мора имати којих граница; да ли се Срби и каквим успехом бране од инвазија других пропаганда; да ли имају књига и школа и т. д. О томе код нас нико апсолутно ни појма нема, јер се нико није упустио да прође сам ни тамо бар, докле допире железница. Ми смо толико ужасно индолентни, да ни један ни од самих наших књижевника није видео ни Косова и ако га железник до у само дно просеца. Наши песници једнако шаљу публици своје уздисаје за тужним Косовом; наши компонисти слажу те уздисаје у још тужније ноте; наши историци пишу и препиру се о току битке Косовске а нико од њих није отишао да види то Косово које треба да их инспирира и које би им само објаснило много што шта боље но неразумљиви и противречни средовечни извори историски. Место да се прођемо дакле по тим земљама, које тако често истичемо на наш стег, ми шта радимо? Ми слушамо шта нам приповедају чланови друштва за експлоатисање патриотизма: ми се интересујемо али без учешћа. У последњих двадесет година нашао се један једини човек, који је, истински одушевљен науком, патриотизмом, и жељом за испитивање онамо отишао. То је професор В. Школе г. Жујовић. Он је се у друштву са својим братом Др. Јевремом и са своја два ученика попео на Шар у лето године 1890. Само

овај један излазак па опет колико је части и користи донео српском предузимљивом духу и српској науци! Али да ли је ко следовао његовоме примеру? Нико! Сви су претпоставили да слушају баснословне приповетке чланова друштва за експлоатисање патриотизма, уз чашу пива а о самој екскурзији г. Жујовића и дружине му није нибо ни речи проговорио. Отуда се о свему што се тиче оних крајева говори код нас с таким непознавањем ствари, да човек слушајући не зна: да ли да се смеје или гади или плаче!

* * *

Да ли нам је одиста потребна пропаганда у Ст. Србији и Македонији? Знам да ће се читаоци мало забезекнути и чудити се како се такво питање може поставити. Читаоци ће се још више зачудити кад одговоримо негативно на ово питање. Ми отворено велимо: нама тамо не треба никакве пропаганде. Одговор је дрзак али ја хоћу да га образложим.

Пропаганда верска води се међу неверницима а пропаганда народносна међу народима туђе народности. Пропаганда народносна и верска међу својим народом и својом вером бесмислица је. Кад у Тетовскоме пољу, и у Горњему и у Доњем Пологу, живе Срби, по сведочанству такога аутора као што је Антон Тума, који је још и аустриски пуковник, онда каква смисла има ту за пропаганду српску? Али зар је само Тума који тврди ауторитативно да у Македонији

живе и Србљ ? Има их још, и још већега ауторитета ; ми ћемо у скоро потражити прилике да их прикажемо.

Католичка propaganda fide води, истина, своју пропаганду међу народима на Балканском Полуострву ; воде верску пропаганду и протестанске мисије ; али и једни и други воде је међу народима који су православни, који су, дакле, вере друге а не њихове.

Бугари терају у Македонији пропаганду народносну ; и то је истина. Али они је тамо не воде међу својим народом којег тамо врло мало има, већ је воде међу Србима, који су за њих туђинци. Егзархиске владике у Охриду и Скопљу нису вође верске пропаганде, пошто је вера и после основања егзархије остала иста, већ они су вође пропаганде народносне са задњим политичким циљевима, који никоме нису непознати, а које они слабо и крију. Ну пошто се све ове пропаганде, и оне верске и ова народносно-политичка, воде новцем, то ове пропаганде не могу никада ухватити корена : јер готово сав новац иде у џепове друштва за експлоатисање патриотизма, чији чланови немају ни отаџбине, ни вере, ни народности, и код којих је све то латентно. Отуда са верском пропагандом на Балканском Полуострву бива оно исто што и у Инђији и Китају. Леон Мечников у свом посмртном делу : *La civilisation et les grands fleuves historiques* вели, да су се тамо у хришћанство обратиле само крајње покварене личности : какве

за тамошњи народ, отпадањем својим, нису никаква штета али ни за хришћанство никаква добит. То су од прилике такви исти као што су наше „патриоте.“ Православна источна вера, владајући више од десет векова словенима Балк. Полуострва, тако је јака корена међу њима ухватила, да је нису напустили ни у најтежим историјским приликама. Њу су напустили и напустиће је само они међу њима, који су без отаџбине, без вере и без народности, а народ сам ако буде по негде и преварен те је напусти, он ће се у крило праве матере цркве своје, сам од себе опет вратити, као што се и враћа. Било је прилика у којима смо се сретали са католичким и протестанским мисионарима, и они су се горко жалили на превртљивост народа и говорили, у тренуцима разнежености и искрености, како су им освојења ништавна, јер је овамо начело : *Pas d'argent pas de Suisses.*

Тако ће исто, на послетку, бити и са народносно-политичном пропагандом бугарском. Бугари су свој и *туђ* новац трошили немилице, кроз 25 година ; они су на послетку добили и своје владике, па шта су урадили? Нису ништа! Они су побугарили само оне које су добро платили. Али и њих су побугарили тако, да ће престати бити Бугарима чим престану давати им плату : *Pas d'argent pas de Suisses!* То у Софији знаду већ добро. За то су се и тамо већ почели узимати на ум према друштву за експлоатисање патриотизма српско-бугарског, а у бу-

дуће биће, без сумње, још и паметнији. Да су и у Софији разочарани најбоље сведочи мењање владика Њихових, од којих су кад су их добили очекивали читав преврат за најкраће време. Синесије није саставио у Охриду ни годину а Теодосије ни две, па и њега су ово дана дигли. Дов је пропагандом бугарском у Македонији управљао сам одбор друштва за експлоатисање патриотизма, донде је ишло све лепо, јер су цепови предузимача будући без контроле гушили се изобиљем. Сад пак кад су постављени званични предузимачи: владике, друштвеним предузимачима умањило се а по неким и са свим скратило и отуда страјк који су владике морале платити, и ако они јадни нису ни мало криви, већ су језик исплазили јурећи и трчећи, шта више чак су и људе убијали да би бугарској пропаганди пута прокрчили. Отуда је наступило разочарање; отуда жалба Теодосија Скопског како нема с ким да ради; како је народ поварен; како хоће само да једе.

Народ наш у Македонији побегао је масом из патријаршије само за то да би се избавио тираније грчки владика. Али народ наш због тога, што га грчке владике киње и тиранишу, бежи и у Турке. Да су владике узимале народ у заштиту по правима које им берати дају, зар би се онолики народ наш у Старој Србији истурчио? Ко ва приливу не познаје злогласнога Мелентија Рашко-Призренског и Пајсија Скоп-

скога митрополита?! Јер зна се извесно да покрет за оснивање Егзархије није изазван антагонизмом између Бугара и Грка, већ антагонизмом између Словенства и Јелинства, пошто је патријаршија била представљена поглаварима црквеним, који су били људи крајње необразовани, сурови, грамжљиви и покварени; онаки какви су били и у Србији до почетка овога века. Осем тога патријаршија је све више и више почела истицати се не као орган велике хришћанске цркве, која недрима својим ваља да обухвати све народе и све језике, него је постала слено оруђе Панјелинизма. Покрет пак за оснивањем егзархије тек је доцније, вештачким путем, дошао до тога да се назове бугарским. У томе је се у оно време могло успети још лакше већ и тим, што су и сами Руси, не познавајући етнографске одношаје у Македонији, прекрштавање покрета словенског у бугарски потпомагали. О овоме има и један нов са свим свеж доказ. По што се увидело да назив: „бугарски егзарх“ некако не приличи стању ствари, јер је искључив и не може да обухвати све словенско становништво у Македонији. Теодосије, егзархиски владика у Скопљу, наредио је да се у црквама при помену егзарха не помиње „бугарски“ већ „славенски“ егзарх; тако исто да се чини и при помену имена самога владике Теодосија. Црквени политичари бугарски у Македонији имали су овим чином намеру, да начином, којим су један део македонских Словена по установљењу

егзархије, неопазно увукли у политичну сферу бугарску, увуку данас и оне, који су и до данашњег дана остали изван те сфере, у сфери Васеленске Патријаршије, у којој су од векова.

Овим и оваким дакле маневрама а уз помоћ необавештене Русије Бугарска пропаганда успела је да у Македонију, међу српско становништво, унесе своје учитеље, своје школе и своје књиге. Али је пропаганда бугарска већ прешла своју вулминацију. То је било у ономе тренутку кад је Васеленска Патријаршија успела да поврати своје старе повластице. Још стоји до тога, да се патријаршија посвети искључиво интересима источне цркве и православља, да она буде Патријаршија Васеленска а не искључиво Јелинска и онда је са бугаризмом у Македонији свршено. Ако патријаршија на митрополитске столице постави људе просвећене, који ће бити прожети и начелом и осећањем толерантности, онда је извесно, да ће Срби у Македонији, који су већ прешли у Егзархију и назвали се Бугарима по невољи, вратити се под окриље Патријаршије и остати оно што су и пре били. Они су и сада већ почели враћати се, где год се патријаршија за њих заузела. Школе су им се почеле отварати и они школе издржавају сами; мили им се и издржавати их, јер им се деца уче на матерњем свом језику. Нама су казивали да у самој Скопској епархији има већ око двадесет школа са уредним, митрополијом скопском утврђеним, програмима, у којима међу оста-

лим предметима стоји изреком написан и „српски језик.“ А Скопска епархија захвата целу Сев. Македонију.

Ми немамо никакoга разлога сумњати у ово казивање, тим мање, што смо га оверили и с друге стране, али је очевидно да је то све остварено другим, легалним, путем, а не заузимањем Скопскога консула. Шта више, ми смо тврдо уверени, да би мешавина српскога консула могла пре покварити оваке послове но унапредити их. Срби у Македонији имају своје црквене поглаваре, који се законитим путовима старају за њихове религиозне потребе и образовање. Закони турски у овоме погледу оставили су доста широко поље за рад. И сад ако им њихови црквени поглавари не помогну, консули им заиста помоћи не могу. Они би им само одмоћи могли.

Ну има још нешто што не треба оставити непоменуто. У послење време и саме турске власти дошле су себи. Оне су увиделе да Срби нису бунтовници, као што су их њихови непријатељи извикали, и као што их је и само друштво за експлоатисање патриотизма у своме интересу представило. Турске су власти, на против, већ озбиљно почеле увиђати, како у Отоманско-Српскоме становништву имају драгоцен материјал за постигнуће свих модерних, културних задатака, које је себи за циљ владавине своје поставило, заиста просветољубиво Њ. В. Султан.

Може се истина, противно овоме тврђењу истаћи факт, како се, поред све искрене тежње Њ. Величанства, да му се поданици без разлике народности просвете, по негде још и данас чине сметње отварању српских школа и ако их народ тражи и жели да отвори. Као конкретан случај може се навести баш само затварање школе у Скопљу, која је почетком прошле године отворена службено и по одобрењу самога царско-отоманског министарства просвете, у Цариграду.

Истина је, има да се још по негде чине сметње отварању српских школа; истина је да је и школа у Скопљу затворена, кратко време после њенога свечаног отварања. Истина је и опет велим, али је истина и то да су све те сметње изазване несмишљеном дреком друштва за експлоатисање патриотизма. Узмите све наше новине од ове последње две године, па ћете се чудити, видевши колику су силу денунцијација до данас ови несрећници просули на Србе отоманске у суседној нам царевини. Они су се толико пута дотле заборављали да су јадни народ бедили како конспирира са српским консулима. И у томе су се београдске новине надметале са софискима!

Извесно је да српски консул не сме крити својих симпатија према Србима па ма у чијој земљи они били. Турске власти разумеју те симпатије, јер су оне и у њиховим очима природне. Они знају да ни сви Турци нису у турској ца-

ревини, али с тим они, који нису у Турској не губе симпатије својих сународника, који су у држави Њ. В. Султана. Познато је колико се и Њ. Величанство Султан и власти му брину о мухамеданском становништву у Босни и Херцеговини. Али између симпатија и конспирирања има провалија, коју један консул, па ма чији био, не сме ни покушати да прелази. То стоји, и онда код оноликих денунцијација од стране „патриота“ из Београда и Софије, зар је чудо што је било тренутака у којима су се турске власти повеле за нашим непријатељима, што су поверовале њиховим дошаптавањима и држале да нечега мора бити и у ствари? Зар је онда чудо што су се Србима чиниле сметње у питањима тако невине природе као што су просветна; сметње, које се не чине другим народима па чак ни туђинцима? Г. Карић, одговарајући једном на испаде „патриота“ у београдским новинама, казао је како је после сваке манифестације друштва за експлоатисање патриотизма у Београду, Српство у отоманској царевини болно јаукнуло. И то је истина; ми смо о томе имали прилике извести се са врло компетентне не само српске него и турске стране.

Али ови бесавесни људи без отаџбине, без народности, без вере и без државе, шта они маре што ће народ патити ни крив ни дужан, кад су они нашли лецу заветрину у Софији и Београду, кад имају слободне карте за шетњу и тамо и овамо, и кад могу грдити не само српске консуле, него

и министре, и српске, и бугарске, и турске, па још и претити им. Ето „Народна Воља“, орган дорћолске секције Београдског филијала „лиге патриота“, хвалила се како је од министра иностраних дела изнудила обећање да ће г. Карића из Скопља дићи! Тако се исто по Врањи хвали и секција Врањска!

Ни у томе, што је затворена школа у Скопљу, нису чисте наше „патриоте“. Кемали-паша, истина искусан и патриотичан чиновник, али бивши нов у приликама у вилајету и не познавајући у основу стање ствари, подлегао је у први мах утицају сплетака, које су непријатељи отоманских Срба око њега плели, и под тим утицајима наредио је те се школа затворила. Ну не треба смести с ума да су у оним плеткама главни ефект произведе денунцијације, које је извесно патриотско друштво наше, наведено „лигом патриота“, и само по свима београдским листовима, чак и преко „Српских Новина“ баш у време отварања школе, бацило против српског народа у Турској. Међу тим Кемали-паша покајао се у брзо и, да није, поводом афере звона на католичкој капели дигнут из Скопља, он би без сумње наредио да се школа по ново отвори. Да би тако учинио може се судити по томе, што је он, да би паралисао рђав утисак, произведен једностраним и сумњиве провенијенције набављањем *бугарских* слова за држ. вилајетску штампарију, наредио те се набавила и *српска* слова. Шта више, пошто су српска слова стигла, он је наредио да се та на-

бавка објави у службеном, вилајетском листу „Косову“, и да се позову они, који имају потребе да им се шта штампа, да их штампарија послужи. Кад се не би и службено, дакле од стране самих власти признавало да у Турској има Срба, Отоманских држављана, зашто би се онда слова набављала? Ну кад се то једном признало, онда је логично мислити, да се Србима и у начелу и у пракци признаје право да се на своме матерњем језику образују, и да и у Скопљу српску школу отворе. Шакир-паша, данашњи Косовски валија, човек високо образован и врло увиђаван, неће, без сумње, пасти у погрешку свога претходника и сметати поданицима свога цара, да школу по ново отворе, да им деца не би лутала било по туђим школама било по улицама. Шакир-паша, као човек високе образованости умеће, без сумње, боље но и ко, оценити, колико школа утиче на уљуђивање народа. Он који је за кратко време своје управе умео постићи тако лепе успехе при умиривању Арнаутлука, умеће надамо се отворити на широко врата просвете свему народу, и место мартинака, револвера и јатагана утурити му књиге у руке. Да Шакир-паша мисли ићи путем напретка и цивилизације судимо и по томе, што је, као што смо не давно сазнали, за време његове управе вилајета, мудир вилајетске штампарије у Скопљу послао свима српским општинама распис, којим их позива да штампају што им треба било за потребе општинске, било за школске или црквене.

Кад поменуемо штампарију и књиге да кажемо још нешто. Књиге српске штампају се и продају слободно по Отоманској царевини. Ето у самој Македонији има неколико књижарница у којима се српске књиге продају. У „Неологосу“, грчкоме листу, који излази у Цариграду, читали смо, не давно да имају књижарнице српске у: Солуну, Битољу, Охриду, Дебру, Скопљу и Приштини. Пре неколико дана добили смо и календар „Голуб“ за 1892. г. у којему штампарија „Зелића и синова“ у Цариграду објављује да има стовариште својих, српских, књига, у истим књижарницама. У Скопљу смо улазили у књижарницу Коче Јовановића; она је пуна као око, а пре годину дана издала је и свој први каталог књижарски, у коме смо могли набројати око стотину књига различне, верске, забавне и поучне садржине. То је било пре неколико месеца. Ну данас их, без сумње, има и више. Међу тим књигама видели смо неке штампане у штампарији Зелића у Цариграду; али било их је штампаних и у Бечу, Новоме Саду и Београду.

Цензуре има још у Турској, то је истина, и она је врло строга. Али треба се сетити да није веома давно било када је црвени плајваз и код нас шпартао, и да шпарта по негде још и данас осем у Турској. Ну и поред тако строге цензуре опет је у Турској остало далеко више поља за образовање но што се обично мисли. Или зар образовање дају само политични списи и политичне новине? У осталом за бунтовничке списе

иде се у затвор и код нас, и ако имамо најширу слободу штампе. Због њих иду у затвор чак и посланици, право са клупа скупштинских.

* * *

Ми идемо већ крају, јер мислимо да смо објаснили оно што смо читаоцима у почетку ових врста обећали. Знамо да ће ове наше врсте изазвати буру и свакојака тумачења. Али ми стојимо на белези, готови да се ухватимо у коштац са сваким. Ми и сматрамо ове ретке као изазивање на борбу; хоћемо нека се запраши, па кад пухне ветар са планина и дигне се прах и магла видећемо ко ће победити. Нама је народно добро драже од свега; ми устајемо овде у његову одбрану. Али примила се рукавица од стране друштва за експлоатисање патриотизма и његових агената или не ми му на завршетку довибујемо још и ово:

„Науке и књига дајте овоме народу овамо али политику не дирајте! Да дате књига и науке неће вам бранити нико па ни турске власти! Кад дате књига разумљиво написаних, књига поучних и паметно написаних, и књига јевтиних, онда ће све туђинске пропаганде: и верске и народносне отпасти као гњиле крушке с дрвета.“

Књига јест! али ако би их дали, они се мисле шта ће остати ашлука њима за печење и пиво по београдским и софиским ресторанима. Боље је, мисле се они у својој сатанској души, да се сами жире и чајире, а народу онамо како

да Бог. Доста је што се они деру по Софији и Београду, а народ нека иде због њихових денунцијација у Куршумли-хан у Канли-кулу или Беас-кулу!

*

Многима, који у питања и појаве, о којима смо довде говорили, нису никако или нису довољно посвећени, ну који су гледали колико се неки од описаних несрећника некаким патриотизмом као бесомучни размећу, учиниће се као нека гатка или алегорија све што смо довде изложили. Али нама је доста ако нас буде разумело бар неколико мислених и у овим питањима версираних људи. Ради њих смо се оволико потрудили, у нади да ћемо послужити једној идеји, која даје погодаба за добро нашем народу.

Познато је како, често, незнатни узроци изазивају велике и по важности својој недогледне последице. Тако је нешто и са овом Балканском дружином за експлоатисање патриотизма. Шта је то једна гомила људи неучених, простих, који нити су богати нити ичим другим виђени? сваки ће се ушитати. Па ипак је ова гомила од постања свога до данас народима на Балканском Полуострву огромне штете учинила: она је међу његовим народима све до сада само неповерење сејала и раздор распаљивала, потхрањујући га да се не угаси. Ово се нарочито тиче одношаја између Турака, Бугара и Срба. Ну без икакве сумње, раздору између Бугара и Срба ови су људи главни, а може бити и једини узрок.

En temps des passions les peuples, au lieu de s'entendre ils ne pensent qu'à se vaincre, казао је један чувени повесничар. Чланови друштва за експлоатисање патриотизма нису учени људи, али су они по природноме инстинкту узели у своје комбинације страсти и раздор, који владају између два народа по роду тако блиска. Раздор између њих даје овим људима без савести средстава за живљење; без тога раздора они би или скапали од глади или би морали да печале и да се хране начином којим и остали радени и поштени Македонци: дакле трудом и знојем. С тога они и раде тако живо на томе, да се тај раздор не угаси.

Говори се о некоме савезу држава на Балканскоме Полуострву: дивна и спасоносна идеја за народе на њему, заиста! достојна да јој се у нас један Катић стегоношом начини. Али зар о савезу држава може бити говора док се народи најпре не измире? Нарочито пак може ли бити о савезу говора док се не измире између себе Срби и Бугари? Да не може мора, мислимо, бити јасно свакому а најјасније заиста човеку таке памети и тако проницавих погледа као што је наш стегоноша идеје о савезу.

Ну Срби и Бугари, нека се зна, неће моћи ни приступити измирењу све дотле, док се и у Софији и у Београду не настане, да се друштво за експлоатисање патриотизма не разбије и не распршти. Тек по што се то изврши, видеће се и у Софији и у Београду да Срби и Бугари

имају и других заједничких својих задатака а не само да се завађају, да се кољу и раздиру, и да крвљу својом хране једну масу протува без етапбине, без вере, без народности и без државе своје.

Судбоносна је историска погрешка што Срби и Бугари нису један народ. Великоме Самујилу и Силноме Душану није било дано да тај амалгам начине. Векови су после ових великана прошли, а Бугари са Србима имали су до данас све једнако да страшно испаштају ону погрешку. Ама народи су данас своји господари и сами ковачи своје среће и у њиховој је власти да покушају да утишају своје страсти, да раздор угуше и на место му да унесу љубав и узајамност и да тако прокрче пут духовном уједињењу и саглашавању свих својих интереса. То ни мало неће сметати развиту њиховога индивидуалног народног живота ; шта више, то ће га знатно потпомоћи. Измирење Срба и Бугара иште логично њихов опстанак.

